

MODERN TÜRK ŞİİRİNDE İMGE

Seyit KILIÇ

Gerek sanal ortamda, gerekse kültür ve edebiyat dergilerinde olsun imge konusunda yüzlerce yazı ve makale bulmak mümkündür. Ancak yine de bu imge konusu bir sistematığe oturtulmuş değildir. Zira imge şiirde, aranılan ve çokça kullanılan bir sanat olduğu halde bazı kimseler tarafından tahrif edilerek rastgele söz öbeklerinden oluşan anlamsız mısralarla sû-i istimalle uğramıştır.. İmge konusunda en geniş bilgiyi Prof. Dr. Doğan Aksan'ın “Şiir Dili Ve Türk Şiir Dili” isimli eserinde bulabiliyoruz.

Nedir imge demiş olduğumuz şey? İmge Kubbealtı sözlüğünde: “(im “işaret alametten” Fransızca İmage kelimesine benzetilerek yapılmış olmalıdır) dendikten sonra, ‘Hayal, düş, imaj’” olarak tanımlanmaktadır. TDK'nin sözlüğü ise imgeyi “zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hülya” olarak tanımlamaktadır... TDK'nin türetip aydınlarla benimsettiği bu sözcük Arapça asıllı “tasavvur”un tam karşılığıdır.

Şkolovski: “İmgenin görevi, taşıdığı anlamı anlayışımıza daha yakın kılmak değil, görüntüsünü yakalamaktır” diye tarif etmektedir. Reverdy ise: “Yaklaştırılmış iki gerçeğin arasındaki bağlantılar ne kadar uzak ve yerindeyse, imge o kadar güçlü olacak ve o kadar heyecanlandırma gücü ve şiirsel gerçeklik taşıyacaktır” diyerek görüşünü beyan etmiştir. (Prof Dr. Doğan aksan, Şiir Dili Ve Türk Şiir Dili, s. 30)

Ünlü düşünür Carnap bu konuda şöyle demektedir: “İçinde güneş ışığı ve bulut geçen bir şiirin amacı bize hava durumuyla ilgili olaylardan haber vermek değil, ozanın kimi duygularını anlatarak bizde benzeri heyecanlar uyandırmaktır.” (a.g.e. s. 23)

Türk şiirinde imge her ne kadar yeni imiş gibi tasavvur edilse de tarihler boyunca hem divan şâirlerimiz ve hem de halk şâirlerimiz tarafından devamlı bir surette kullanılmıştır. Şâir düşüncelerini hayal dünyasında kurgulayarak onu kendine özgü ifadelerle şiir dili ile anlatır. Bundan dolayı nerede ise imge şiir kadar eskidir diyebiliriz.

Bunu daha belirgin bir şekilde anlamak için Yunus Emre'nin şu dördlüğüne bir göz atalım.

*“Yüce dağların başında
Salkım salkım olan bulut
Saçın çözüp benim için
Yaşın yaşın ağlar mısın?”*

Burada ozanın amacı, buluta kendisi için ağlayıp, ağlamayacağını sorması değildir. Ozan bir yandan dağların doruklarında toplanan bulutları salkım salkım diye niteleyerek aktarmalı bir doğa betimlemesine gitmekte, bir yandan bulutların “saçını çözmesi” ve “gizli gizli ağlaması”ndan söz ederek bir “kişileştirmeye” yönelmekte, bunlarında ötesinde, doğayla konuşarak, doğa görünüşleri içinde kendi duygularını, kendi derdini dile getirmektedir. (Prof Dr. Doğan aksan, Şiir Dili Ve Türk Şiir Dili, s. 24)

Şiir dili insan duygu ve düşüncelerinin en belif ifade edildiği bir dildir. Bu yüzden insan duygu ve hayallerinin ağır bastığı bildirilerin en güzel örneklerini şiir dilinde bulabiliriz.

Bu konuda yine Doğan Aksan, Türk Dili ve Türk Şiir Dili isimli eserde (s. 28) şöyle demektedir: “Hiç kuşku yoktur ki, bir şiiri okuyan/dinleyenini onu algılaması, tıpkı bir müzik parçası ya da bir başka sanat yapıtında olduğu gibi, o anda, içinde bulunduğu ruhsal durumla, iyimser ya da kötümser, neşeli ya da kızgın oluşuyla, hatta duygulanmaya hazır bulunuşuyla ilgilidir.

Şiir de değinilen konu üzerinde deneyimleri, yaşantıları olan, şiiri dinlemeye elverişli durumda bulunanla hiç elverişli olmayan, konuya hiç ilgi duymayan insan arasında, elbette, etkilenme bakımından büyük ayrılık olacaktır. Nitekim Eliot, ‘Bir şiir farklı kişilere farklı anlamlar ifade ettiği gibi, bu anlamlar şâirin kast ettiğinden çok farklı da olabilir.’ Demektedir... ‘Şiir bir milletin dilini, duyuş ve düşünüş şeklini, bir toplumun bütün üyelerinin hayatlarını, şiir okuyan veya okumayan, büyük şâirlerin adlarını bilen veya bilmeyen, kısaca yeryüzündeki bütün insanları etkiler.’”

16. yy divan şâirlerinden Hayali'nin aşağıdaki beyitinde ne güzel bir imge örneği vardır:

*“İşk bir şem-i ilahidir benim pervanesi
Şevk bir zincirdür, gölüm anın divanesi”*

Yine 17. Yy. ünlü şâiri Nailî'den bir örnek verelim:

*“Turfe mecnûnum ki, peyderpey hayal-i çeşm i yâr
Dolaşur etrafımı ser-geşte ahular gibi.”*

*“Öylesine mecnûnum ki, durmadan yârin gözünüün hayali
Dolaşır etrafımda başı dönmüş ceylanlar gibi.”*

Görüldüğü gibi buradaki imge şiire ve anlatıma ayrı bir güzellik katıp söze kuvvet vermekte, kişinin duygularını gökte asılı duran yıldızlar kadar parlak ve çarpıcı ifadelerle anlatmaktadır. Türk şiirinde özgün imgeleri ile haklı yerini almış Ahmet Haşim'de de bu tür anlatımlara sık sık rastlamaktayız.

Öğle isimli şiirinde şöyle demektedir:

“Yeşil sular da büyük inciden çiçekler açar
Gümüş böcekler okur âba bir neşide-i hâb
Durur sevhilîn üstünde bî-heves, bî-tâb
Güneş ziyasını içmiş benât-ı hâb ü serab...”

“Burada öğle saatlerinde yeşil sular da büyük inciden çiçeklerin açışı, gümüş böceklerin suya bir uyku şiiri okuması, sahillerin üstünde güneş ışıklarını içmiş uyku ve serap kızlarının isteksiz ve yorgun duruşları gibi imgeler bir arada verilmiş bulunmaktadır.” (Prof. Dr. Doğan Aksan, Şiir Dili Ve Türk Şiir Dili, s.31)

“Gurup vaktinde karanlığın yavaş yavaş doğaya hâkim olduğunu hayal edelim. Böyle bir ortamda bir gül bahçesi: yeşil yapraklar, kırmızı tomurcuklar, açılmış kırmızı goncalar ve irili ufaklı kırmızı güller... Akşamın bu vaktinde güllerin ince sapları ve yeşil yaprakları seçilemez, fakat boşlukta irili ufaklı kırmızı goncalar ve güller görülebilir. Haşim bu manzarayı:

“Eğilmiş arza kanar muttasıl kanar güller
Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller”

Dizeleriyle betimliyor. Bizim ifade etmekte zorlandığımız bu doğa olayını kanayan bir yara benzetmesiyle anlatıyor. Güller arza eğilmiştir ve sürekli kanamaktadır. Uzaktan bakıldığında boşluktaymiş gibi duran goncalar ve güller bir yaradan akan kandamları gibi tasavvur edilmiştir. Ayrıca gurup vaktinde doğaya hâkim olan kırmızı rengin etkisiyle aleve benzeyen dallarda kanlı bülbüller durmaktadır. İşte özgün imgeler... Haşim’e kadar akşamın bu renkleri, güllerin, dalların, bülbüllerin bu görünüşleri bu tarzda hiç anlatılmamıştı.” (Erturan Elmas)

Faruk Nafiz bu doğal olayı, Çoban Çeşmesi şiirinde şu dizelerle anlatıyor:

“Leylâ gelin oldu Mecnun mezarda
Bir susuz yolcu yok şimdi dağlarda
Ateşten kızaran bir gül arar da
Gezer bağdan bağa çoban çeşmesi”

Faruk Nafiz bu dörtlükte özgün bir imge yakalayarak, suyun bağdan bağa sınır tanımadan yokuş aşağı akmasını, ateşten kızaran bir gül bulup onu sulama arzusuna bağlamaktadır. Bu örneklerden şu sonuçlara ulaşabiliriz. Şairler herkesin bildiği bir durumu, tanık olduğu bir manzarayı herkesten farklı görmekte veya herkesten farklı ifade etmektedir. Bu ifadelerini hayallerinde tasavvur ettikleri şekilde mısralara aktarmaktadırlar.

Fuzuli, Su Kasidesinde Dicle ve Fırat nehirlerini işaret ederek:

“Hâk-i pâyine yetem der ömrlerdir muttasıl
Başını taştan taşa urup gezer âvâre su” diyor

Yani “Su, ayağının bastığı yerlere ulaşabilmek amacıyla ömürlerden beri başını taştan taşa vurarak akmaktadır.” diyor. Şairimiz Dicle ve Fırat nehirlerinin tabii mecrası içinde, asırlardan beri, kıvrımlar hâlinde akmasını Hz. Muhammet’in yaşadığı topraklara ulaşma arzusuna bağlıyor. Bu vermiş olduğumuz örnekte görüldüğü gibi kişi kolayca su ve taşlar arasında kolayca bir bağlantı kurarak, mantık muhakemesi yapmaktadır. Edebiyat tarihimizin imge yönünden en zengin şiiri şüphesiz ki Su Kasidesidir. Fuzuli’nin bu çok güzel tasavvurundan da anlaşılıyor ki, şairler herkesin bildiği bir gerçeği, gördüğü bir manzarayı farklı şekilde yorumlayıp ilginç imgeler hâlinde bize yansıtmaktadır.

Bedri Rahmi Eyüpoğlu:

“Yâr yâr
Seni kara saplı bir bıçak gibi sineme sapladılar” derken

Sevgiliye duyulan sevginin, bağlanışın gücünün sineye saplanmış bir kara saplı bıçak görüntüsü ve bunun yarattığı etkiyle aktarılmasını, duyulmasını sağlamakta, özgün bir imgeyle etkili olmaktadır.” (Prof Dr. Doğan aksan, Şiir Dili Ve Türk Şiir Dili, s,40)

Kullanmış olduğumuz kelimeler insanlar arası iletişiminde şifre görevi üstlenmektedirler. Her bir kelime bir mânâ taşıyıcısı ve gönlün elçisidir. Günlük konuşma dilimizde kelimeleri her ne kadar temel anlamda kullansak bile bazı zamanlar dile zenginlik katmak, meramı iyice vurgulamak, sözü kuvvetlendirmek için yan anlamlara da müracaat ederiz. Yüzyıllarca insanlar dili işleye işleye kelimelere temel anlamları yanında yan anlamlar kazandırarak o dili zenginleştirip genişletirler. Tabii dile nazaran bir üst dil konumunda olan şiir dili ise değişik edebî sanatlarla (mecaz, istiare, taşbih, kinaye, tevriye, tezat) beraber kullanıldığından dolayı temel anlamından daha ziyade yan anlamları üzerine bina edilirler.

Bunu daha iyi kavrayabilmek için aşağıda vereceğimiz mısralardaki, “sararmak, perde, öğütmek” gibi kelimeler yan anlamlarında kullanılmıştır

Bunu daha iyi kavrayabilmek için aşağıda vereceğimiz mısralardaki, “sararmak, perde, öğütmek” gibi kelimeler yan anlamlarında kullanılmıştır.

“Sular mı sarardı... Yüzün perde perde solmakta” (Ahmet Haşim)

“zamanın çarkları

Beni öğütüyor” (N. Fazıl Kısakürek)

Bununla beraber şâir kullanmış olduğu kelimelerin çağrışım değerlerini devamlı bir surette göz önünde bulundurmamak zorundadır. Eğer bulundurmazsa “Dam üstünde saksığan, vur beline kazmayı” gibi anlamsız, duygusuz mısralar meydana çıkar. Şâir bu konuda usta bir avcı gibi olmalıdır. Kişilerin yanlış anlayacağı ifadeleri kullanmaktan özenle kaçınmalı, kelimeleri kullanırken müteradif/eşanlımlı/sesteş kelimelerin varlığını göz önünde bulundurarak anlamlarına dikkat ederek eserinde istimal etmelidir. Şâir kelimeleri namusu bilerek onu gereken ihtimamı göstermelidir.

Kişi bazen imge ve alegori adı altında bu şekilde anlamsız cümleler kurarak çok ayrı bir şiir sapması göstermektedir. Oysa yukarıda Necip Fazıl Kısakürek “Şâir bu kelimeleri gözbebeğine ve kulak zarına dayanarak seçer, dizer, kaynaştırır ve bir simyacı hüneriyle terkiğini tamamlarken, iç şekli, kendi içindeki mânâ heykeline eş olarak, kalıba döker.” (Şiirlerim, s. 254) demişti. Yani kullanılan kelimeler duyguların sesi olurken yan anlamı üzerine bina edilen çağrışımların mânâlarından uzak olmamalıdır. Kelimelerin çağrışım değeri devamlı bir surette göz önünde bulundurulmalıdır. Mısralar arası anlam birbirine bir mimarın tuğladan nasıl muhteşem bir eser yapıyorsa öyle olmalıdır. Yoksa anlamsız kelimeler dizgisinden başka bir şey elde etmiş olmaz.

“Şâir farklı ve ilginç imgelerle süslenmiş özgün şiir yazayım derken garip ve gülünç olmamalıdır. Evet, imge bir hayaldir, bir durumun özgün ve öznel yorumudur ama kendi içinde de bir mantığı olmalıdır. Edebiyatımızda 2. Yeniler olarak bilinen ekole mensup pek çok şâir farklı olmak uğruna öyle anlaşılabilir ve saçma imgeler uydurmuşlardır ki bazen gülünç duruma düşmüşlerdir. Gerçi bazı şakşakçılar bu mantıktan uzak kelime dizilerinde derin anlamlar olduğunu, bu şiirleri herkesin anlayamayacağını iddia etmişlerdir ama iddialarına kendileri de inanmamıştır.

Sürrealist çizgide ve serbest çağrışım metoduyla şiir yazdıklarını iddia edenler, “saçmalardan seçmeler” diye vasıflandırdığım bu şiirleri sanat şaheserleri patentleriyle okuyucularımıza sunmuş olabilirler.” (Erturan Elmas) Kurmuş olduğumuz hayallerin yazmış olduğumuz mısralardaki yansımalarının bir mantığı olmalıdır. Şâir kurguladığı imgede gerçek hayatta yaşanmamış, yaşanması mümkün olmayan hayat sahneleri ve manzaralar dahi yaratsa o imgenin bir mantığı olmalıdır ve bir duyguyu çok iyi ifade edebilmelidir.

*Bahçelerde kereviz
Biz kereviz yemeyiz
Gel bize bazı bazı
Annemizi çok severiz
Yaşasın 23 Nisan
Ne mutlu türküm diyene
Hey heyyy!*

*Kuzular çiçek açmış
Ellerinde poğaç
Madem yüzme bilmiyon
Niye çıktın ağaca
Alakaya maydanoz
Bu ne biçim lacivert
Ben seni çok özledim
Yaşasın cumhuriyet*

Şâir ile okuyucu arasında güçlü bir kültür birliği isteyen dilin çağrışım değeri, öncelikle “telmi sanatını hatırlatsa da onun dışında da söz konusudur. Ferdî ve içtimaî hafızanın bir köşesinde uyuyan pek çok husus (olay, insan, mekân, millî ve manevî değerler de dâhil birçok kültür) kelimelerin çağrışımlarıyla uyanır, canlanır ve gün yüzüne çıkar.

Kelimeler kullanılırken duygu değerlerini de göz önünde bulundurmamak lazımdır.

“Sevgililer gül zamanı buluştu” demekle

“Sevgililer sarımsak zamanı buluştu”

Demek arasında çok fark vardır. Dehliz, morg, hazan, kıl, ayakkabı vs. gibi kelimeler ile çiçek, gül, yayla, gökyüzü vs. gibi kelimelerin duygu değerleri elbette bir değildir.

“Netice ve teşhis: Şiirde temel unsur tahassüs -hissetme-duygulanma- edası şekline bürünebilmiş gizli fikirdir.” (N. Fazıl Kısakürek, Poetika, Şiirin Unsurları bahsi)

Netice itibari ile söyleyeceğimiz söz şudur ki, özgün imgeler duygu ve düşünceleri daha bir güzel anlatarak söze kuvvet kazandırmaktadır. Bununda bir mantık çerçevesinde olması gerekir. Sürrealizm etkisiyle serbest ya da hece şiiri yazan kimselerin düşmüş olduğu hataların başında da imgenin yerli yersiz bir mantığa oturtulmadan kullanılması gelmektedir.

Bu Modern Türk Şiirinin arındırılması gereken bir durumdur...